

Som vallkulla i Råberg

Fäbodstället Råberg ligger mitt inne i djupa skogen mellan Södra Fjärden och Vådsjön, drygt en mil från Björka, där vi hade vår hemfäbod. De första somrarna jag var där och vallade omkring sekelskiftet och tidigare, var Råberg "lådigsfäbod", dit man flyttade med kreaturen omkring midsommar och stannade ungefär tre veckor. Sedan flyttade vi till långfäboden Läberg omkring den 10 juli.

Omkring sekelskiftet slutade vi att buföra till Läberg, vi stannade i Råberg hela tiden, ungefär fem veckor, tills vi flyttade hem till Björka. Det var åtta hushåll, som rådde om fäbodstället Råberg och hade en stuga gemensamt. Den låg mitt i tälten och var ganska stor med dörren på gavelväggen mot solsidan. Ovanför dörren var ett litet fönster, som tagits upp genom att en bit av väggstocken sågats ur. När man åkte från fäboden, sattes stocken på plats för att hindra tjuvar att ta sig in. I vrån till vänster innanför dörren var en stor, öppen spis, och där innanför ett fönster, en väggfast bänk, ett bord, och en hylla på väggen. På andra långsidan sträckte sig en bred brits utmed hela väggen, där alla hade sin sovplats och var sin bädd med huvudet mot väggen. Mot fotändan var en lång bänk att sitta på. Vid stugans inre gavel var avbalkat ett litet rum, s k "mjölkstuga", som fordom användes till förvaringsrum för mjölkskålar under gräddsättningen m m, men där vi nu förvarade våra matkistor och andra förnödenheter. Här var vi som ett hushåll med allt gemensamt.

I utkanten av tälten låg fähusen med en särskild inhägnad framför, som kallades "kya". Det var ett eller två hushåll om varje fähus. Norr om stugan rann en fin källbäck, och i bäcken var en ränna, det var bara att sätta under ämbaret, då vi skulle hämta vatten. Litet längre ner hade

Foto: Erik Petterson.

vi vårt "mejeri" gemensamt. Det var ett litet timrat hus med trägolv, en dörr mot norr med ett litet fönster på varje sida, ett litet bord vid ena fönstret, och mitt på golvet en bassäng med spjälbottnar på olika djup, avpassade efter olika stora mjölkkärl. Källbäcken rann genom bassängen, där vi satte ner mjölkkärlen och lät dem stå, tills grädden satt sig, varefter vi skummade av grädden med en slev, kärnade smör och gjorde ost. Runt väggarna i mejeriet var det bänkar, där vi kunde lägga ostarna och ställa smörbyttorna, och på bordet låg en bok med ett konto för varje delägare, där mjölmängden bokfördes i tum och kannor efter varje mjölkning. Till mejeriet hörde mjölkcyllindrar i flera storlekar, en mjölksil och en mätare med glasskiva, graderad i kannor och tum, alltsammans märkt med ingraveringen: "Råbergs mejeri". Till utrustningen hörde också en smörkärna, en s k "stypelkärna". Det var en träkage, som hade en axel tvärs igenom på mitten och som vevades runt stående över ända.

Efter inmätningen bereddes mjölken gemensamt till ost, smör, mesost o s v som när vallningen var slut fraktades till kommunalordförande Rull Jöns Andersson i Björka, som var skriv- och räknekunnig och väg-

de upp sovlet i ”marker” (skålpund) samt delade det mellan vederbörande. Det var fest vid detta tillfälle med glam och prat. Men nu är allt en saga blott —.

Det var som sagt åtta delägare om det hela, och på den tiden var vi tre kullor i Råberg, som vallade deras kor, bortåt ett trettioital, samt får och någon get. Vi turades om, så att två gick i vall varje dag, och den tredje stannade hemma för att kärna smör, göra ost och koka vassla till mesost, förutom disk och allt annat. Det var att stiga upp senast klockan fem på morgonen, ge korna en hötapp medan de vaknade och mjölka dem. Sen var det att få sig lite mat, vanligen en ”mjok-sull” (tunnbröd och mjölk), och ställa i ordning matsäcken för dagen: mjölkflaska och en tunnbrödssmörgås i ”sturkuppen” (matpåsen), som bars på ryggen. Vid ena sidan med ett band över axeln bars ”lidukuppen” (skinnpåse med handarbete), och vid andra sidan ”slätjkuppen”, slekepåsen med salt och mjöl att fägna korna med. Till utrustningen på mormors tid hörde även låthornet och pistolen att skrämna ”ofreden” (björnen) med, men detta var nu bortlagt.

Allra senast kl. 8 skulle vi ut med kreaturen, och då fick de först vistas ute i ”kyan”, medan vi gjorde rent i fähuset. Sedan gick vi till vissa ”gässlor” olika dagar i tur och ordning. Det var liv och rörelse, lockrop och bjällerklang. När vi kom fram till betesmarken och korna började äta, satte vi oss på någon sten eller ”låga” (kullfallet träd) och tog fram handarbetet, som vanligen var stickning eller krus-sömnad. Under tiden pratade vi, trallade och sjöng, t ex ”Jätir grasä å drickir vatnä å måir vel dässt a kvälldim” (Ät gräset och drick vattnet och må väl ända till kvällen)! När de betat en stund, var det att flytta till ett annat ställe, och så gick dagen. — I varje ”gässla” fanns en ”sov-ol” (rastställe) och dit kom vi kl. 12 på dagen och stannade där ungefär två timmar. Då brukade vi locka korna, prata med dem och säga: ”Såvå, såvå, såvå!” Vid behov gjorde vi upp en eld mitt på sovholen och lade på våt mossa för att röka bort bromsar och annat åt. Under rasten åt vi matsäck, handarbetade eller lade oss att sova på marken med ”magdi” (förklädet) under huvudet. Och runt omkring oss låg eller stod korna och fåren och idisslade.

När rasttiden gått till ända, vaknade alla, och vi släckte elden och började dra oss åt ett annat håll. Bortemot 4-tiden på eftermiddagen lämnade vi korna, och de fick gå upp i berget bäst de ville. Frammot

kvällen kom de för det mesta hem. När de kom så nära att det hördes, brukade en del stanna och böla och vänta på svar. När vi svarade och ropade deras namn, kom de villigt hem för att bindas i sina respektive fähus, mjölkas och ansas. Men det hände att vi fick ut och leta efter någon ibland. Fårskocken skildes aldrig åt, utan den fick övernatta i kyan, utom då det var dåligt väder, då de fick söka skydd i något fähus.

Det var några år senare som en ung flicka, Rull Margit, var här tillsammans med två kamrater och vallade för första gången. En dag då hon var varm och törstig drack hon ur källbäcken, så att hon blev häftigt sjuk och dog. Man fick frakta hem henne död, och sedan har visst ingen velat vara här uppe och valla mer någon sommar.

Det var också här mormor som ung flicka vallade tillsammans med en gammal gumma en sommar på 1840-talet. Enligt egen allvarlig försäkran fick hon en natt följa med till Blåkulla som låg någonstans öster om Siljan. Här kom också vallkullorna ofta i kontakt med ”råndni” (skogsrået) och annat märkvärdigt.

Nu är folk för upplysta att tro på sånt, som för våra förfäder var rena verkligheten.

Kulåra april 1956

*Anna Mattson**

*Född Bond Anna och gift med forskaren och upptecknaren Håll Nils Matsson i Kulåra.